

Дмитро Мельничук

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри психології та соціального забезпечення,
(Державний університет «Житомирська політехніка»)*

СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНІ ТА ЕКОНОМІЧНІ ІМПЕРАТИВИ МОДЕРНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ, СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ, СОЦІАЛЬНА СПРАВЕДЛИВІСТЬ

Наразі усе більш відчутним є вплив принципово нового чинника, який обумовлює поділ країн на лідерів та аутсайдерів. Ним є спроможність застосовувати знання, уміння та професійні навички економічно активного населення у формі капіталу. Без сумніву, у майбутньому місце держав у світовому співтоваристві й надалі визначатиметься тим, наскільки їх соціально-економічна система наблизилась до рівня постіндустріального розвитку, де головна роль відводиться цьому економічному активу. У такому контексті, результатом модернізації соціально-гуманітарної сфери мають стати сформовані передумови, необхідні для осучаснення професійних знань та актуалізації мотиваційного поля працюючих, а за підсумками модернізації техніко-технологічної сфери має з'явитися гостра потреба у нових, прогресивних знаннях, що й сприятиме функціонуванню останніх в якості капіталу.

Сьогодні стає все більш очевидним, що націленості держав світу на вирішення тільки поточних проблем, намагань реалізації лише привабливих для широкого загалу заходів – замало. Настає час для перегляду пріоритетів, концентрації ресурсних витрат у площині ключових, стратегічно орієнтованих соціально-економічних та соціально-гуманітарних завдань. Оновлення, осучаснення, модернізація, застосування знань у формі капіталу – ось шлях тих, хто бореться за майбутнє. Таким має бути й вектор розвитку України.

Під модернізацією розуміють чергу перетворень, завдячуючи яким суспільству починають бути властиві технологічні, економічні, політичні, соціальні та гуманітарні особливості, притаманні сучасності. У більш вузькому значенні, модернізація – це комбінація процесів, завдякуючи яким малорозвинені країни скорочують та ліквідують розрив, що віддаляє їх від розвинутих держав за показниками економічного зростання, конкурентоспроможності на світових ринках та добробуту населення.

Разом з тим, проблематика модернізації суспільства була й залишається приводом для гострих науково-теоретичних дискусій [1]. Через свій міждисциплінарний характер, вона дедалі більше привертає увагу соціологів, політологів та економістів. Маючи більше запитань, ніж відповідей, вона вимагає виваженого ставлення до набутого практичного досвіду та наявних теоретичних узагальнень. Міркуванням про модернізацію суспільства має передувати уточнення того, у якому сенсі застосовується термін «модернізація»: як довільне позначення деяких прогресивних змін, як базове

поняття відповідної теорії, яка має свою історію, конкретний зміст та призначення, чи задля ідентифікації певного загальнонаціонального проекту, спрямованого на утвердження державності та створення умов, необхідних для продуктивного функціонування знань у формі капіталу, що досягатиметься на основі форсованого розвитку наукової, техніко-технологічної, гуманітарної, культурної, політичної, соціальної та економічної сфери?

Розвиток теорії модернізації бере початок від середини ХХ століття. В її основу було покладено ідею узагальнення передового досвіду США та країн Європи задля наступного репродукування перевірених часом алгоритмів соціально-економічних перетворень на теренах країн Азії, Африки та Латинської Америки. Перші висновки теорії модернізації базувалися на рудиментарних аксіомах пізнього еволюціонізму. Вважалося, що суспільні перетворення – однолінійні, накопичувальні та незворотні, а їх етапи – незмінні та суворо послідовні. З наукової точки зору, подібний підхід був надто ідеалізованим, оперував багатьма спрощеннями, а тому й мав суттєві внутрішні суперечності.

Натомість, відмінною рисою більш пізніх модифікацій теорії модернізації стало те, що, намагаючись розкрити логіку та закономірності переходу передсучасних суспільств у сучасні, вони орієнтувалися на дослідження прогресивних змін у контексті ментальних особливостей того чи іншого соціуму. Окремий акцент робився на тому, що можливість поступального розвитку будь-якого суспільства визначається його адаптивністю – здатністю видозмінювати функції суспільних інститутів відповідно до викликів часу, а також готовністю наслідувати прогресивний світовий досвід політичних та соціально-економічних перетворень. Не менш важливим був висновок й про те, що форми та механізми трансформації суспільства повинні визначатися рівнем його культурно-історичної та соціально-економічної зрілості.

Є різні моделі модернізації. Модель органічної модернізації уособлює досвід поступової еволюції суспільного організму країн Західної Європи, який набувався упродовж п'яти століть (XV–XIX ст.). Особливістю цієї моделі є синхронність формування передумов та важелів модернізації, що було закономірною реакцією на соціально-економічні виклики, спричинені наслідками буржуазних революцій, класових протиріч та релігійних війн. Серед основних передумов успішної модернізації цих країн було поступове становлення середнього класу як соціальної бази демократії, правове закріплення інституту приватної власності, розвиток громадянського суспільства, яке відрегулювало міру державного втручання у різноманітні сфери суспільного життя. Не менш важливу роль відіграла й прогресивна трансформація політичної системи, яка, враховуючи різноманітність суспільних інтересів, стала плюралістичною, представницькою, багатопартійною, конституційною, заснованою на принципах поділу влади. В результаті органічної модернізації країнам Західної Європи вдалося розвинути економіку та сформувані сучасні політико-правові інститути, які натеper гарантують дотримання прав та розширення свобод членів суспільства,

сприяють його продуктивному функціонуванню на засадах пріоритету мотиваційних, а не примусових важелів впливу.

Інша модель модернізації – неорганічна (наздоганяюча). За сценарієм «неорганічних» перетворень розвивалися Японія, Бразилія, Аргентина та інші держави, де прогресивні зміни розпочалися значно пізніше, ніж у країнах Західної Європи – у XVIII – XIX ст. Відмітною рисою цієї моделі є намагання трансформувати систему суспільних взаємовідносин за відсутності ряду істотних передумов: розвиненого ринку, громадянського суспільства та правової держави, що значною мірою компенсується потужним впливом політичних факторів й авторитаризмом влади, якій відводиться роль керманіча модернізаційних процесів. Через це безальтернативним наслідком застосування подібної моделі є первинність заходів не економічного, а політичного змісту, що ставить за мету горизонтальну й вертикальну легітимізацію того чи іншого політичного режиму, підвищення ефективності функціонування підлеглих йому інститутів влади, досягнення консенсусу у взаєминах між правлячою елітою та опозицією, що дає можливість запобігти некерованості соціальних процесів у державі. Важливо відмітити, що внаслідок дії різноманітних об'єктивних та суб'єктивних чинників, наздоганяюча модернізація формує загрозу надмірної бюрократизації апарату державної влади, непослідовності реформ та ймовірності руху за зворотною траєкторією, а тому задля утримання процесу модернізації у стані динамічної рівноваги важливим є створення оптимальних умов для раціональної демократизації політичних інститутів, змістовної популяризації ідей соціально-економічного розвитку, мобілізації суспільства навколо відповідних пріоритетів, залучення загально визнаних символів об'єднання нації, забезпечення готовності усіх прошарків населення до тимчасових поступок заради прогресивних змін. Основною ж перевагою неорганічної модернізації необхідно вважати можливість паралельного вирішення завдань, які б за інших умов були розмежовані десятиліттями природної еволюції суспільних взаємовідносин. Це й дає змогу прискорити трансформаційні процеси у різних площинах життєдіяльності соціуму.

Натомість форсована модель модернізації орієнтується на ще стрімкіші політичні, соціально-гуманітарні та економічні зміни. Форсована модернізація виходить з пріоритету експортної орієнтації економіки на тлі істотного скорочення індивідуального споживання всередині країни. Поряд з цим вкрай важливу роль відіграють заходи, спрямовані на прискорений розвиток наукового та освітнього потенціалу нації, що покликане забезпечити ефективний старт наступних етапів – розширеного застосування новітніх технологій, збільшення ємності внутрішнього ринку та підвищення купівельної спроможності громадян.

Наразі в Україні все відчутнішою є потреба синхронізації заходів та активізації зусиль, спрямованих на осучаснення суспільства, передумовою чого має виступити змістовний аналіз відповідних теоретичних напрацювань, а також дослідження тих суперечностей, з якими знайома світова практика

модернізації. Зокрема, доцільним слід вважати звернення до ідеологем форсованої модернізації суспільства та різних сфер його життєдіяльності, а інвестиції у формування людського капіталу мають супроводжуватися відродженням виробничої сфери, підкріплюватися капіталовкладеннями у всебічний розвиток підприємств. Техніко-технологічна модернізація галузей економіки – найважливіша передумова високої ефективності процесів у сфері управління людським капіталом. У свою чергу, модернізація політичному формуватиме розвинену систему представництва суспільних інтересів, зміст яких визначатиметься пріоритетами соціальної справедливості та соціальної відповідальності, а оновлення соціально-гуманітарних стандартів сприятиме подоланню опору та широкій підтримці обраного модернізаційного курсу всіма верствами населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Людський розвиток в Україні: соціальні та демографічні чинники модернізації національної економіки : колективна монографія / за ред. Е.М. Лібанової. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, 2012. – 320 с.
2. Оксютович М., Мельничук Д. Конструктивні стратегії поведінки особистості у психогенних кризових ситуаціях. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2023. 1(69). 253–260. <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2022-69-253-260>